

М. С. Смирнова

Мариупольський державний університет

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ДИСКУРСИВНОЇ СТРАТЕГІЇ РЕЛІГІЙНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ У ПРАВОСЛАВНІЙ ПРОПОВІДІ ХХ СТОЛІТТЯ

Проаналізовано вербалізацію дискурсивної стратегії релігійної ідентифікації у православної проповіді ХХ століття. Окреслено основні дослідження з цієї проблематики, надано дефініцію поняття дискурсивної стратегії релігійної ідентифікації; пояснено, чим саме ця стратегія відрізняється від стратегії конфесійної ідентифікації, запропонованої іншими дослідниками. Проаналізовано основні тактики, якими вербалізується стратегія релігійної ідентифікації, а також виділено мовно-мовленнєві прийоми їх реалізації.

Ключові слова: дискурсивна стратегія релігійної ідентифікації, дискурсивні тактики, православна проповідь.

Смирнова М. С. Мариупольский государственный университет. **ВЕРБАЛИЗАЦИЯ ДИСКУРСИВНОЙ СТРАТЕГИИ РЕЛИГИОЗНОЙ ИДЕНТИФИКАЦИИ В ПРАВОСЛАВНОЙ ПРОПОВЕДИ ХХ ВЕКА**

Проаналізована вербалізація дискурсивної стратегії релігійної ідентифікації в православної проповіді ХХ століття. Розглянуті основні дослідження по цій проблематиці, дана дефініція поняття дискурсивної стратегії релігійної ідентифікації; уточнено, чим саме ця стратегія відрізняється від стратегії конфесійної ідентифікації, запропонованої іншими дослідниками. Проаналізовані основні тактики і прийоми вербалізації стратегії релігійної ідентифікації.

Ключевые слова: дискурсивная стратегия религиозной идентификации, дискурсивные тактики, православная проповедь.

Smirnova M. S. Mariupol State University. **VERBALIZATION OF THE RELIGIOUS IDENTIFICATION DISCURSIVE STRATEGY IN THE ORTHODOX SERMON OF THE XXTH CENTURY**

Our research deals with the analysis of the strategies and tactics of religious Orthodox sermons of the XX century. Currently, the interest in religion in general, in the institution of religion and communication within this institution in particular, remains high. The existence of religious discourse is obvious, and the studies of this object in different areas of the humanities continue to grow. The article represents the fragment of our research dealing with the verbalization of the religious identification discursive strategy in the Orthodox sermon of the XXth century. The topicality of the research is caused by the limitless potential influence of pragmatic factors on speech functioning as well as by the lack of specific studies dealing with the description of the discursive strategies and tactics of the Orthodox sermon. The primary task of our work is to analyze the ways how the religious identification discursive strategy is implemented in the Orthodox sermon given by Russian, Ukrainian, English and Greek priests of the XXth century. In the article the author considers the basic scientific works on this issue, the concept of the 'religious identification discursive strategy' and specifies how exactly this strategy differs from the concept 'denominational identification discursive strategy' proposed by the other researchers. The article analyzes the basic tactics and techniques of the religious identification strategy verbalization.

Key words: religious identification discursive strategy, discursive tactics, Orthodox sermon.

Постановка проблеми. Поняття комунікативних стратегій досліджували такі зарубіжні та вітчизняні лінгвісти, як В. З. Дем'янков, О. Л. Факторович, О. І. Шейгал, І. В. Труфанова, Є. В. Ключев, Г. Г. Матвеева, М. М. Добрякова, Ю. М. Іванова, О. С. Иссерс, Є. В. Шевченко, І. І. Гулакова, Н. А. Ощепкова, Т. П. Третьякова, О. Л. Федорова, В. О. Мулькеєва, О. Н. Паршина, М. П. Чуріков, О. В. Саприкіна, О. Є. Ярославцева, І. Є. Фролова, К. Заламун, Т. А. ван Дейк, А. Тіллманн, В. Хол-

лі, Г. Вольф та інші. Аналізом релігійного дискурсу з точки зору стратегіо-тактичної репрезентації займалося на пострадянських теренах не так багато науковців, серед них виокремимо К. В. Бобирьову, Г. О. Савіна та А. Г.-Б. Салахову, на праці яких ми спиралися у нашому дослідженні.

Актуальність дослідження обумовлена безмежним потенціалом впливу прагматичних чинників на мовленнєве функціонування та відсутністю спеціальних досліджень, присвячених опису дискурсивних стратегій і тактик православної проповіді, зокрема на матеріалі декількох мов.

Об'єкт дослідження – православна проповідь російсько-, україно-, англо- та грекомовних священиків ХХ сторіччя. **Предмет** – дискурсивна стратегія релігійної ідентифікації. **Метою** статті є аналіз вербалізації дискурсивної стратегії релігійної ідентифікації у православної проповіді ХХ століття. Дана мета визначила таке коло **завдань** дослідження: 1) уточнити зміст поняття «дискурсивна стратегія релігійної ідентифікації» і її характеристики; 2) розглянути основні прийоми вербалізації дискурсивної стратегії релігійної ідентифікації.

Дискурсивна стратегія релігійної ідентифікації має на меті окреслити коло не тільки між сакральним та профаним світами, а й чітко визначити релігійний простір, у якому перебуває сам проповідник і його паства, від інших світоглядних позицій.

У своїй монографії А. Г.-Б. Салахова пропонує позначити цю стратегію як «стратегію конфесійної ідентифікації» [5, с. 74]. Але на нашу думку, це дещо звужений варіант, бо термін *конфесія* часто вживається для опису різних саме християнських церков, наприклад, православ'я, католицизму і багатьох варіантів протестантизму. Цей термін також використовується і для опису гілок юдаїзму (ортодокси, консерватори, реформатори та реконструктори) та зрідка для гілок ісламу (суніти та шіїти). Тобто при порівнянні православ'я з іншими християнськими конфесіями, використання даної назви буде правомірним. Однак дуже часто у проповідях мовець ідентифікує зібрання «християнами», тому термін *конфесія* не є доречним, мова може йти в таких випадках саме про релігійну ідентифікацію.

Стратегія релігійної ідентифікації в православної проповіді націлена на співвіднесення адресатів та реципієнтів з групою людей, об'єднаних релігійними інтересами. В основі цієї стратегії лежить опозиція «свій» – «чужий». Суть стратегії конфесійної ідентифікації – викликати у слухачів почуття приналежності до групи «православних віруючих». Стратегія конфесійної ідентифікації реалізується як на вербальному, так і на невербальному рівні комунікації. До невербальних засобів ідентифікації А. Г.-Б. Салахова відносить умови проповідування, коли всі присутні свідомо збираються в певному місці, поведінка в якому строго детермінована. Вони приходять туди для специфічного спілкування зі священиком і знаходяться в оточенні певних людей, займаючи в храмі, як правило, своє певне місце. Храм є тією унікальною обстановкою, в якій панує особлива атмосфера. Комунікативна стратегія конфесійної ідентифікації у православних проповідях реалізується за допомогою двох комунікативних прийомів. Це прийоми «визначення кола своїх» і «обмеження кола чужих», що ґрунтуються на протиставленні «свій» – «чужий». Під «своїми» розуміються члени «релігійної спільноти», які протиставляються «чужим», а саме «світському, секулярному, мирському суспільству». Кожен з цих двох комунікативних прийомів у свою чергу виявляє наступні комунікативні ходи в процесі актуалізації в дискурсі: «віра» – «невіра», «добро» – «зло» і «конфесія» – «соціум» [5, с. 75].

У процесі аналізу православної проповіді було встановлено, що дискурсивна стратегія релігійної ідентифікації реалізується за допомогою таких тактик та прийомів.

Тактика самоідентифікації – комунікативним прийомом цієї тактики є використання «МИ»-групи, під якою розуміється вся православна спільнота, до якої входять не тільки присутні під час проповіді, а й усі православні християни (миряни та духовенство), а також православні, які спочили: англ. «*We honor saints such as...*» (Fr. Stephen J.). Використання «МИ»-групи від православної громади є типічним для тактики ствердження догматів, віровчення, наприклад: англ. «*We believe therefore that Mary, who is without personal sin and was chosen because of her goodness to be the Mother of God, must at least have been assumed, without corruption, into heaven* (fr. Peter Seizer); «*У першу неділю після П'ятдесятниці — дня народження Церкви Христової, ми молитовно вишановуємо усіх святих, від віку угодивших Богові. Ми, члени Церкви земної, віддаємо свою шану та засвідчуємо молитовне єднання з членами Церкви небесної*» (митр. Володимир (Сабодан). Використання звороту «as followers of...» також застосовується для означення рамок прийнятної для християнина моделі поведінки та мислення: англ. «*As followers of Jesus Christ, we are promised that we shall all be deified...*» (Питер Сайзер)).

Для тактики самоідентифікації характерні наступні конструкції: рос. «*Мы, православные христиане...*», укр. «*Як православні християни, ми...*», англ. «*As Orthodox Christians, we greet one another* (by Fr. John Abdalah)»; «*We, the Orthodox Christians, today, honour and give gratitude to all those who struggled for Orthodoxy* (V. Rev. Archimandrite Panteleimon P. Lampadarios)», «*...today, in the twentieth century we, the Orthodox Christians, are called to confess our faith before a society which denies religion...*» (V. Rev. Panteleimon P. Lampadarios), грец. «*Όλα αυτά αποδεικνύουν ότι όλοι οι Χριστιανοί, τηρουμένων των αναλογιών, μπορούμε να φθάσουμε στην ησυχία και δι' αυτής στην θεωρία του Θεού*» (Μητρ. Ιερόθεος Βλάχος).

Проповідник, описуючи два світи – секулярний та духовний, використовує тактику ствердження, акцентуючи на тому, що християни вже зробили свій вибір, а потім пояснює та окреслює його: грец. «*Κάναμε ήδη την επιλογή μας και είναι μία και μοναδική για όλους μας. Ο Χριστός και η ορθόδοξη Εκκλησία Του με τα πανάγια μυστήριά της. Ο Ιησούς Χριστός, ο Θεάνθρωπος Κύριος και το Ευαγγέλιό Του. Ναι, διαλέξαμε το Σωτήρα Χριστό, τώρα και πάντοτε και στους απεράντους αιώνες των αιώνων, Αμήν.*» (Πρωτοπρεσβύτερος π. Στεφάνος Αναγνωστόπουλος).

Стратегічна мета проповідника також досягається при актуалізації **компаративної тактики**, коли порівнюються або контрарні феномени у суспільстві, або мова йде про суспільно прийняту норму, життєвий факт, і в опозицію доводиться ідея, що у церковному середовищі речі проходять інакше: англ. «*The Church, however, and faithful members of the Church, does not forget those who pass through the royal doors of eternity and enter the holy of holies*» (Fr. Stephen J.). Для цього використовуються актомовленнєві маркери – *however, but, still, yet* + PS tense. Задля розділення простору буття на профанний та сакральний світи проповідник також використовує контрастивну тактику, щоб слухач міг самовизначитись, до якого із світів його тягне власна природа: «*We are either God's children, His family, His creatures, His obedient servants, or the servants of something else*» (Fr. James C. Meena). Крім того, ця тактика може використовуватись, коли священник розповідає про норми, прийнятні для суспільства або деякої спільноти, а потім чітко окреслює, що все вищезазначене не відноситься до справжньої віри: «*...But this is not our Orthodox faith*» (V. Rev. Fr. Alexander Schmemmann).

Задля надання позитивної характеристики церковного середовища проповідник використовує **тактику апеляції до авторитету**, звертаючись до **прикладів життя святих**. У віруючих людей є приказка «скажіть мені, хто ваші святі, і я скажу вам, яка ваша Церква», бо будь-яка церква оголошує святими лише тих, хто втілює у своєму житті релігійний ідеал, який бачиться даною Церквою. Тактика реалізується як безпосереднім цитуванням отців Церкви, так і різними прийомами метафоризації при описі особистості святого чи взагалі феномену святості: англ. «*St. Paul once wrote about the saints he knew, calling them a "cloud of witnesses" around the Church*» (Fr. Stephen J.).

Окреслюючи приналежність до християнської спільноти, священники нерідко використовують **тактику апеляції до Священного Писання**, акцентуючи на тому, що християнська віра об'єднує всіх людей, незалежно від національності, раси, статі, освіти тощо: англ. «*There is neither Jew nor Greek, there is neither slave nor free, there is neither male nor female; for you are all one in Christ Jesus. And if you are Christ's, then you are Abraham's offspring, heirs according to promise*» (Fr. Stephen J.).

Використовуючи **тактику акцентуалізації**, проповідник наголошує на прийнятності та важливості для віруючого саме православної спрямованості на певні дії, необхідні для очищення душі, наприклад – покаяння, послухання, піст тощо: англ. «*It is important for our Orthodox Catholic faithful to recognize the need for obedience*» (Rev. Robert E. Lucas). Також перед назвою Церкви у ряді випадків проповідник додає прикметник «свята» для того, щоб підкреслити її святість, що закріплена у «символи віри» православних християн. Так, віруючі дотримуються думки, що Церква є Свята, бо вона освячена самим Ісусом Христом і встановленими ним святими таїнствами, в яких подається віруючим благодать Святого Духа. Християни не порушують святість Церкви своєю гріховністю, оскільки вони завжди можуть себе очищати через таїнство покаяння, а нерозкаяні грішники, як мертві члени, відсікаються від тіла Церкви або видимою дією церковної влади, або невидимою дією суда Божого: англ. «*Our Holy Orthodox Catholic Faith could not have endured until the present times if the faithful did not keep their positions of condescending obedience to the will of the Holy Spirit expressed so often through our diocesan bishops*» (Rev. Robert E. Lucas); «*In order to serve his fellow man, Holy Mother Church, and above all, Almighty God, man must serve as he is instructed to serve, he must obey the rules of life for the betterment of others*» (Rev. Robert E. Lucas).

Окреслюючи приналежність до певної релігійної спільноти, проповідник використовує **тактику конкретизації**, характеризуючи цю спільноту: англ. «*The Church was intended to be a spiritual power center, using prayer to bring things to pass*» (V. Rev. Fr. Michael Baroudy); «*And there is a church wherever two or three true Christians are met to pray in His name*» (V. Rev. Fr. Michael Baroudy).

Розкриваючи історичні ресурси Церкви, проповідник використовує **тактику застереження**, аби застерегти паству від можливих маніпуляцій з боку політичних, ідеологічних та комерційних організацій для задоволення їх амбіцій: англ. «*We live in a time when there is an ongoing surge to have the Orthodox Church reflect the power and glory of the world. Within the Church itself there are movements seeking to use the body of Christ as a support for political and philosophical ideologies that ultimately have no grounding in the crucified and resurrected Lord. Their origin and fruits are of the world. Literature claiming to be Orthodox often reads like a campaign speech for the political right while the political left resounds with its own*

passing self righteousness» (Metropolitan Theodosius of All America and Canada). Тактика застереження використовується для того, щоб віруючі були наготові при зустрічі з сектантськими організаціями, які проповідник також номінує «ворогами, гіршими за вовків», наголошуючи, що подібні зібрання є навіть не проста ересь, а сатанинські зборища: грец. «*Ούτε καν αίρεσις είναι. Σατανική οργάνωσις, διαβολική οργάνωσις να, αλλά ούτε αίρεσις είναι καν. Όλοι αυτοί είναι λύκοι μέσα στο μαντρί της Ορθοδόξου Εκκλησίας μας*» (Протопресβύτερος π. Στεφάνος Αναγνωστόπουλος).

Проповідник може звертатися до **тактики згуртування віруючих проти спільної загрози**, ворога, втіленням якого може бути диявол, гріх, секулярне суспільство, атеїсти, марксисты тощо, наприклад: грец. «*Άλλοι φανεροί εχθροί της Ορθοδόξου Εκκλησίας με διωγμούς και μαρτύρια, με εξορίες και φυλακίσεις, με βασανιστήρια στα στρατόπεδα συγκεντρώσεως υπήρξαν και οι άθεοι μαρξιστές*» (Протопресβύτερος π. Στεφάνος Αναγνωστόπουλος).

Висновок. Таким чином, нами було проаналізовано вербальну репрезентацію спеціальної дискурсивної стратегії релігійної ідентифікації у православній проповіді ХХ століття. Встановлено, що дискурсивна стратегія релігійної ідентифікації реалізується у тексті за допомогою тактик конкретизації, самоідентифікації, апеляції до авторитету, апеляції до Священного Писання, акцентуалізації, компаративізації, застереження, згуртування віруючих проти спільної загрози.

Перспективною нашого дослідження є ізо- та аломорфний аналіз дискурсивних стратегій і тактик жанру православної проповіді на матеріалі російської, української, англійської та новогрецької мов.

Бібліографічні посилання

1. **Бобырева Е. В.** Религиозный дискурс: ценности, жанры, языковые характеристики : монография / Е. В. Бобырева. – Волгоград : Перемена, 2007. – 385 с.
2. **Ван Дейк Т. А.** Язык. Познание. Коммуникация : пер. с англ. / сост. В. В. Петрова; под ред. В. И. Герасимова; вступ. ст. Ю. Н. Караулова и В. В. Петрова / Т. А. Ван Дейк. – М. : Прогресс, 1989. – 312 с.
3. **Иссерс О. С.** Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О. С. Иссерс. – Омск : ЛКИ, 1999. – 288 с.
4. **Савин Г. А.** Коммуникативные стратегии и тактики в речевом жанре современной православной проповеди : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. / Савин Геннадий Александрович. – М., 2009. – 207 с.
5. **Салахова А. Г.-Б.** Конфессиональная языковая личность: коммуникативные стратегии и тактики : монография / А. Г.-Б. Салахова. – Челябинск : Энцикл., 2013. – 166 с.
6. **Труфанова И. В.** О разграничении понятий: речевой акт, речевой жанр, речевая стратегия, речевая тактика / И. В. Труфанова // Филол. науки. – Ростов, 2001. – № 3. – С. 56–65.
7. **Формановская Н. И.** Речевое общение: коммуникативно-прагматический подход / Н. И. Формановская. – М. : Рус. яз., 2002. – 216 с.
8. **Фролова И. Е.** Регулятивный потенциал стратегии конфронтации в англоязычном диалогическом дискурсе: инструментарий и принципы анализа / И. Е. Фролова // Когниция, коммуникация, дискурс. – 2013. – № 7. – С. 111–130.

Надійшла до редколегії 23.02.15